
MARX PAVLU VASILJEVIČI ANNĚNKOVVI

Brusel 28. prosince [1846] rue d'Orléans 42, Fbg. Namur

Milý pane Anněnkove !

Už dávno byste byl dostal odpověď na svůj dopis z 1. listopadu, ale můj knihkupec mi knihu pana Proudhona „Philosophie de la misère“ poslal teprve minulý týden. Ve dvou dnech jsem ji prolístoval, abych Vám mohl ihned sdělit svůj úsudek. Poněvadž jsem knihu četl velmi zběžně, nemohu zacházet do podrobností a mohu Vám jen říci, jaký na mne dělá celkový dojem. Kdybyste si přál, mohl bych se v dalším dopise pustit do podrobností.

Přiznám se Vám otevřeně, že považuji knihu vcelku za špatnou, dokonce za velmi špatnou. Sám se ve svém dopise posmíváte „té trošce německé filosofie“,^[*1] kterou se pan Proudhon honosí v tomto rozplzlém a domýšlivém díle, domníváte se však, že ekonomický výklad není filosofickým jedem zasažen. I já jsem na hony vzdálen tomu, abych chyby v ekonomickém výkladu přičítal filosofii pana Proudhona. Pan Proudhon nepředkládá nesprávnou kritiku politické ekonomie z toho důvodu, že zastává směšnou filosofii, nýbrž předkládá směšnou filosofii z toho důvodu, že nepochopil současné společenské poměry v jejich engrènement*, abychom použili slovo, které si pan Proudhon tak jako mnoho jiných věcí vypůjčil od Fouriera.

Proč mluví pan Proudhon o bohu, o univerzálním rozumu, o neosobním rozumu lidstva, který se nikdy nemylí, který byl vždycky sám sobě rovný a kterého si jen musíme být dobře vědomi, abychom našli pravdu? Proč pěstuje chabou hegelovštinu, aby si mohl hrát na odvážného ducha?

Sám nám dává klíč k této záhadě. Pan Proudhon vidí v dějinách určitý sled společenských evolucí; vidí, že se v dějinách uskutečňuje pokrok; a konečně zjišťuje, že lidé jako individua nevěděli, co dělají, že si nesprávně vykládali svůj vlastní pohyb, to znamená, že se jejich společenský vývoj jeví na první pohled jako něco odlišného, odděleného od jejich individuálního vývoje, na něm nezávislého. Tato fakta nedovede vysvětlit, a už je tady hypotéza o zjevujícím se univerzálním rozumu. Není nic snazšího než vymýšlet mystické příčiny, tj. fráze, kde selhává prostý rozum.

Ale přiznává-li pan Proudhon, že nemá ani ponětí o dějinném vývoji lidstva — a to přiznává tím, že používá halasných slov, jako univerzální rozum, bůh atd. — nepoznává se tím zároveň nutně i k tomu, že nedovede pochopit *ekonomický vývoj*?

Co je společnost, ať už je její forma jakákoli? Výsledek vzájemného působení lidí. Mají lidé na vůli zvolit si tu či onu společenskou formu? Naprosto ne. Předpokládejme určitý stupeň vývoje výrobních sil lidí, a dostaneme odpovídající formu směnného styku [commerce] a spotřeby. Předpokládejme určitý vývojový stupeň výroby, směnného styku, spotřeby, a dostaneme odpovídající formu společenského zřízení, odpovídající organizaci rodiny, stavů nebo tříd, zkrátka odpovídající občanskou společností. Předpokládejme takovou občanskou společnost, a dostaneme politické zřízení [état politique], které je pouze oficiálním výrazem této občanské společnosti. To pan Proudhon nikdy nepochopí, protože se domnívá, že dělá něco velkolepého, když se od státu odvolává k občanské společnosti, tj. od oficiálního resumé společnosti k oficiální společnosti.

Je zbytečné dodávat, že lidé si nemohou svobodně vybírat své výrobní síly - jež jsou základem celých jejich dějin - neboť každá výrobní síla je nabytou silou, produktem dřívější činnosti. Výrobní síly jsou tedy výsledkem praktické energie lidí, ale tato energie sama je omezena okolnostmi, v nichž se lidé ocitají, dříve nabytými výrobními silami a společenskou formou existující před nimi, kterou nevytvářejí a která je produktem předchozí generace. Tímto prostým faktem, že každá následující generace nalézá už výrobní síly nabyté předchozí generací, které jí slouží jako surovina pro novou Výrobu, vzniká v dějinách lidí spojitost, tvoří se dějiny lidstva, které jsou dějinami lidstva tím víc, čím víc se rozvinuly výrobní síly lidí a tedy i jejich společenské vztahy. Nutný důsledek: společenské dějiny lidí jsou vždy jen dějinami jejich individuálního vývoje, ať už si to lidé uvědomují, nebo ne. Jejich

* vzájemné závislosti, doslova: zapadání ozubených kol do sebe.

materiální vztahy tvoří základ všech jejich vztahů. Tyto materiální vztahy nejsou nic jiného než nutné formy, v nichž se uskutečňuje jejich materiální a individuální činnost.

Pan Proudhon zaměřuje ideje a věci. Lidé se nikdy nevzdávají toho, čeho nabyli, ale to neznamená, že se nikdy nevzdávají společenské formy, ve které nabyli určitých výrobních sil. Právě naopak. Aby se nepřipravili o dosažený výsledek, aby nepozbyli plodů civilizace, jsou lidé nuceni, jakmile způsob jejich směnného styku [commerce] už neodpovídá nabytým výrobním silám, změnit všechny své tradiční společenské formy. — Užívám tu slova *commerce* v nejširším smyslu, jako my v němčině říkáme: Verkehr*. Například: výsady, instituce cechů a korporací, celá středověká reglementace, to všechno byly společenské vztahy, které jediné odpovídaly nabytým výrobním silám a předchozím společenským poměrům, z nichž tyto instituce vzešly. Pod ochranou korporativního zřízení a reglementace se nahromadil kapitál, rozvinul se námořní obchod, byly založeny kolonie — ale lidé by byli přišli o tyto plody, kdyby se byli pokusili zachovat formy, pod jejichž ochranou tyto plody dozrály. Proto také vzplály dva blesky: revoluce roku 1640 a revoluce roku 1688. Všechny staré ekonomické formy, společenské vztahy, které jim odpovídaly, politické poměry, které byly oficiálním výrazem staré občanské společnosti, byly v Anglii rozmetány. Ekonomické formy, ve kterých lidé vyrábějí, spotřebovávají a směňují, jsou tedy formy přechodné a historické. S nově nabytými výrobními silami mění lidé svůj výrobní způsob a s výrobním způsobem mění všechny ekonomické vztahy, které byly nutné jen za tohoto určitého výrobního způsobu.

To pan Proudhon nepochopil, natož aby to vyložil. Pan Proudhon není s to sledovat skutečný pohyb dějin, a proto nám předkládá fantasmagorii, která se snaží být fantasmagorií dialektickou. Necítí potřebu hovořit o 17., 18., 19. století, neboť jeho dějiny se odehrávají v mlhavé sféře představ a vznášejí se vysoko nad časem a prostorem. Je to zkratka hegelovská veteš, nejsou to dějiny. Nejsou to světské dějiny — dějiny lidí, jsou to posvátné dějiny — dějiny idejí. Podle jeho způsobu nazírání je člověk pouze nástrojem, jehož idea nebo věčný rozum používají k tomu, aby se mohly rozvíjet. Evoluce, o kterých mluví pan Proudhon, jsou prý takové evoluce, jaké se odehrávají v mystickém lůně absolutní ideje. Roztrhneme-li roušku této mystické mluvy, ukáže se, že nám pan Proudhon předkládá řád, v jakém se ekonomické kategorie řadí v jeho hlavě. Nedalo by mi velkou práci dokázat Vám, že tento pořádek je pořádek velmi neuspořádané hlavy.

Pan Proudhon začíná svou knihu úvahou o *hodnotě*, která je jeho koníčkem. Nebudu se tu teď pouštět do rozboru této úvahy.

Řadu ekonomických evolucí věčného rozumu zahajuje *dělbá práce*. Pro pana Proudhona je dělbá práce naprosto jednoduchá záležitost. Ale což nebyl systém kast určitou dělbou práce? A nebylo snad cechovní zřízení jiným druhem dělby práce? A nebyla dělbá práce v manufakturním období, které v Anglii začíná v polovině 17. a končí v druhé polovině 18. století, rovněž něco docela jiného než dělbá práce ve velkém průmyslu, moderním průmyslu?

Pan Proudhon je tak na hony vzdálen skutečnosti, že opomíjí i to, nač nezapomínají ani tuctoví ekonomové. Při dělbě práce nepovažuje za nutné mluvit o světovém trhu. Nu dobrá. Ale nebyla dělbá práce ve 14. a 15. století, kdy ještě nebyly kolonie, kdy ještě pro Evropu neexistovala Amerika, kdy východní Asie byla známa jen prostřednictvím Cařihradu, nebyla tehdy dělbá práce nutně od základu jiná než dělbá práce v 17. století, které už mělo vyvinuté kolonie?

Ale nejen to. Což celá vnitřní organizace národů, všechny jejich mezinárodní vztahy jsou něco jiného než výraz určité dělby práce? Což se nemusí měnit současně se změnou v dělbě práce?

Pan Proudhon pochopil otázku dělby práce tak málo, že ani nemluví o odtržení města a venkova, k němuž došlo např. v Německu v 9. až 12. století. Pro pana Proudhona musí tedy být toto odtržení věčným zákonem, protože nezná ani jeho vznik, ani jeho vývoj. V celé své knize mluví tak, jako by tento výtvar určitý výrobní způsob měl trvat až do skonání světa. Všechno, co pan Proudhon říká o dělbě práce, je jen shrnutí — a k tomu ještě velmi povrchní, velmi neúplné shrnutí toho, co řekl před ním Adam Smith a spousta jiných.

Druhou evolucí jsou *stroje*. Souvislost mezi dělbou práce a stroji je u pana Proudhona úplně

* styk, směnný styk (ve francouzském originále dopisu německy).

mystická. Každý druh dělby práce měl své specifické výrobní nástroje. Tak například od poloviny 17. století do poloviny 18. století nedělali lidé všechno ručně. Měli nástroje, a to velmi složité nástroje, jako stavy, lodě, páky atd.

Není proto nic směšnějšího než vidět ve strojích důsledek dělby práce vůbec.

Poznamenávám mimochodem, že pan Proudhon nepochopil historický původ strojů, natožpak jejich vývoj. Lze říci, že až do roku 1825 — období první všeobecné krize — rostly požadavky spotřeby vcelku rychleji než výroba a že vývoj strojů byl nutným důsledkem potřeb trhu. Od roku 1825 jsou vynálezy a používání strojů pouze výsledkem války mezi podnikateli a dělníky. A to ještě platí jen o Anglii. Pokud jde o ostatní evropské národy, byly k používání strojů donuceny konkurenčním bojem, který proti nim vedli Angličané jak na jejich vlastním, tak na světovém trhu. A konečně pokud jde o Severní Ameriku, bylo tu zavedení strojů vyvoláno jak konkurencí s jinými národy, tak i nedostatkem pracovních sil, tj. nepoměrem mezi počtem obyvatelstva a průmyslovými potřebami Severní Ameriky. Z těchto faktů můžete usoudit, jaký důmysl projevuje pan Proudhon, když jako třetí evoluci, jako antitezi strojů, vyvolává strašidlo konkurence!

Je ostatně vůbec úplně nesmysl dělat ze strojů ekonomickou kategorii vedle dělby práce, konkurence, úvěru atd.

Stroj je právě tak málo ekonomická kategorie jako vůl, který tahá pluh. Nynější *používání* strojů je jedním ze vztahů našeho současného ekonomického systému, ale způsob, jak se strojů využívá, je něco docela jiného než stroje samy. Střelný prach zůstává střelným prachem, ať se ho používá k tomu, aby se zranil člověk, nebo aby se léčily rány raněného.

Pan Proudhon překonává sám sebe, když si ve své hlavě vymýšlí, jak vzniká konkurence, daně nebo policie, obchodní bilance, úvěr, vlastnictví, a to v pořadí, které tu uvádím. Téměř všechny úvěrové instituce byly v Anglii vyvinuty už počátkem 18. století, před vynalezením strojů. Veřejný úvěr byl jen nový způsob, jak zvyšovat daně a uspokojovat nové potřeby vzniklé tím, že se k moci dostala buržoazní třída. Poslední kategorií v systému pana Proudhona je konečně *vlastnictví*. Ve skutečném světě naopak dělba práce a všechny ostatní kategorie pana Proudhona jsou společenské vztahy, jejichž souhrn tvoří to, co v dnešní době nazýváme *vlastnictvím*; vytrženo z těchto vztahů není buržoazní vlastnictví nic jiného než metafyzická nebo právní iluze. Vlastnictví jiné epochy, feudální vlastnictví, se vyvíjí za zcela jiných společenských vztahů. Když pan Proudhon pokládá vlastnictví za samostatný vztah, dopouští se nejen metodologické chyby: dokazuje jasně, že nepostihl, co je poutem spojujícím všechny formy *buržoazní výroby*, že nepochopil *historický a přechodný* charakter výrobních forem určitého období. Pan Proudhon nevidí v našich společenských institucích historické produkty, nechápe ani jejich vznik, ani jejich vývoj, a proto je může kritizovat jen dogmaticky.

A tak se musí Pan Proudhon, aby nám vysvětlil vývoj, utíkat k fikci. Představuje si, že dělba práce, úvěr, stroje atd., všechno bylo vynalezeno proto, aby sloužilo jeho utkvělé myšlence rovnosti. Jeho výklad je vzácně prostoduchý. Tyto věci byly vynalezeny pro rovnost, ale bohužel se obrátily proti rovnosti. To je celá jeho úvaha. To znamená, že vychází z úplně vymyšleného předpokladu, a protože si skutečný vývoj a jeho fikce na každém kroku odporují, usuzuje z toho, že tu existuje rozpor. Nechce však přiznat, že to je jen rozpor mezi jeho fixními idejemi a skutečným pohybem.

A tak pan Proudhon, hlavně z nedostatku historických znalostí, nepochopil, že lidé, když rozvíjejí své výrobní síly, tj. žijí, rozvíjejí určité vzájemné vztahy, a že se charakter těchto vztahů v důsledku změn a růstu těchto výrobních sil nutně mění. Nepochopil, že *ekonomické kategorie* jsou jen *abstrakce* těchto skutečných vztahů, že jsou pravdivé jen potud, pokud tyto vztahy trvají. Upadá tak do omylu buržoazních ekonomů, kteří vidí v těchto ekonomických kategoriích věčné zákony, a ne historické zákony, které jsou zákony jen pro určité historické stadium, pro určitý vývojový stupeň výrobních sil. Místo aby tedy považoval politicko-ekonomické kategorie za abstrakce skutečných, přechodných, historických společenských vztahů, vidí pan Proudhon — protože si to mysticky převrátil — ve skutečných vztazích jen ztělesnění těchto abstrakcí. Tyto abstrakce samy jsou formule, které od stvoření světa dřímaly v lůně božím.

Zde však chytají dobrého pana Proudhona silné duchovní křeče. Jsou-li všechny tyto ekonomické kategorie emanacemi božího srdce, jsou-li skrytým a věčným životem lidí, jak to, za prvé, že existuje

nějaký vývoj, a za druhé, že pan Proudhon není konzervativcem? Tyto zřejmé rozpory vysvětluje celým systémem antagonismů.

Abychom tento systém antagonismů objasnili, uveďme příklad.

Monopol je dobrý, neboť je to ekonomická kategorie, tedy emanace boha. Konkurence je dobrá, protože to je také ekonomická kategorie. Co však není dobré, to je skutečnost monopolu a skutečnost konkurence. Ještě mnohem horší je to, že monopol a konkurence se navzájem požírají. Co dělat? Poněvadž si obě tyto věčné myšlenky boží odporují, zdá se panu Proudhonovi zřejmé, že v lůně božím existuje i syntéza těchto dvou myšlenek, ve které je zlo monopolu vyváženo konkurencí a naopak. Z boje mezi oběma idejemi vzejde nakonec vítězně jen jejich světlá stránka. Tuto tajnou myšlenku je jen třeba bohu vyrvat a potom ji aplikovat, a všechno bude v nejlepší pořádku. Je třeba objevit syntetickou formuli, zahalenou v temnu neosobního rozumu lidstva. Pan Proudhon ani chvíli neváhá a prohlašuje se za jejího objevitele.

Ale pohleďte na okamžik na skutečný život. V nynějším ekonomickém životě naleznete nejen konkurenci a monopol, nýbrž i jejich syntézu, která není *formulí*, ale *pohybem*. Monopol plodí konkurenci, konkurence monopol. Jenomže tato rovnice nejen neodstraňuje nesnáze nynější situace, jak si to představují buržoazní ekonomové, nýbrž vytváří situaci ještě obtížnější a spletitější.

Jestliže tedy změníte základnu, na které spočívají nynější ekonomické vztahy, jestliže zničíte nynější *způsob* výroby, zničíte nejen konkurenci, monopol a jejich antagonismus, nýbrž i jejich jednotu, jejich syntézu, pohyb, který znamená skutečné vyrovnání konkurence a monopolu.

Nyní Vám předvedu příklad dialektiky pana Proudhona.

Svoboda a otroctví tvoří antagonismus. Nemusím mluvit ani o dobrých, ani o špatných stránkách svobody. Pokud jde o otroctví, nemusím mluvit o jeho špatných stránkách. Jediná věc, kterou je nutné vysvětlit, je dobrá stránka otroctví. Nejde tu o otroctví nepřímé, o otroctví proletáře; jde o přímé otroctví, o otroctví černochoů v Surinamu, v Brazílii, v jižních státech Severní Ameriky.

Přímé otroctví je úhelným kamenem našeho nynějšího industrialismu, právě tak jako stroje, úvěr atd. Bez otroctví by nebylo bavlny, bez bavlny by nebylo moderního průmyslu. Teprve otroctvím nabyly kolonie ceny, teprve kolonie vytvořily světový obchod, světový obchod je nutnou podmínkou velkého strojového průmyslu. Před zavedením obchodu s otroky dodávaly kolonie Starému světu velmi málo produktů a neměnily nějak viditelně tvářnost světa. Otroctví je tedy vysoce důležitá ekonomická kategorie. Bez otroctví by se byla Severní Amerika, nejpokročilejší země, změnila v zemi patriarchální. Jenom vymažte Severní Ameriku z mapy světa a nastane anarchie, naprostý úpadek obchodu a moderní civilizace. Ale odstranit otroctví by znamenalo vymazat Ameriku z mapy světa. Tak se tedy otroctví, protože je ekonomickou kategorií, vyskytuje také od počátku světa u všech národů. Moderní národy dokázaly jen to, že zamaskovaly otroctví doma u sebe a vyvezly je otevřeně do Nového světa. Co si má nyní dobrý pan Proudhon počít po těchto úvahách o otroctví? Bude hledat syntézu svobody a otroctví, pravou zlatou střední cestu, jinými slovy rovnováhu mezi otroctvím a svobodou.

Pan Proudhon velmi dobře pochopil, že lidé dělají sukno, plátno, hedvábné látky, a to je co říci, že pochopil takovou maličkost! Ale pan Proudhon vůbec nepochopil, že lidé produkují ve shodě se svými výrobními silami i *společenské vztahy*, za nichž vyrábějí sukno a plátno. Ještě méně pak pochopil, že lidé, kteří produkují společenské vztahy odpovídající jejich materiální produktivitě [productivité matérielle], produkují také *ideje, kategorie*, tj. abstraktní myšlenkové výrazy těchto společenských vztahů. Proto jsou kategorie právě tak málo věčné jako vztahy, které vyjadřují. Jsou to historické a přechodné produkty. Pro pana Proudhona jsou právě naopak abstrakce, kategorie prvotní příčinou. Podle něho právě ony dělají dějiny, a nikoli lidé. *Abstrakce, kategorie jako taková*, tj. odtržená od lidí a jejich materiální činnosti, je ovšem nesmrtelná, neměnná, nehybná, je to jen jsoucnost čistého rozumu, což neznamená nic jiného než to, že abstrakce jako taková je abstraktní — báječná *tautologie!*

Tak jsou ekonomické vztahy, viděné ve formě kategorií, pro pana Proudhona věčnými formulemi, které ani nevznikly, ani se nevyvíjejí.

Vyjádřeme to jinak: pan Proudhon netvrdí přímo, že *buržoazní život* je pro něho *věčnou pravdou* říká to nepřímě tím, že zbožšťuje kategorie, které vyjadřují buržoazní vztahy ve formě myšlenky.

Pokládá produkty buržoazní společnosti, jakmile se mu objeví ve formě kategorií, ve formě myšlenky, za samovolně vzniklé jsoucnosti, obdařené vlastním životem a věčné. Nedostává se tedy za buržoazní obzor. Protože operuje buržoazními myšlenkami, jako by byly věčně pravdivé, hledá syntézu těchto myšlenek, jejich rovnováhu, a nevidí, že nynější způsob, jak se vyrovnávají, je jediný možný způsob.

Ve skutečnosti dělá to, co všichni dobří buržoové. Všichni tvrdí, že konkurence, monopol atd. jsou v zásadě, tj. jako abstraktní myšlenky, jediným základem života, že však v praxi mají daleko k dokonalosti. Všichni chtějí konkurenci bez neblahých důsledků konkurence. Všichni chtějí nemožné, tj. podmínky buržoazního života bez nutných důsledků těchto podmínek. Ani jeden z nich nechápe, že buržoazní výrobní způsob je historická a přechodná forma, právě tak jako byla forma feudální. Tento omyl vyplývá z toho, že jediné možným základem každé společnosti je pro ně člověk-buržo, že si nedovedou představit společenské zřízení, ve kterém by člověk přestal být buržoou.

Pan Proudhon je proto nutně *doktrinář*. Historický pohyb, který převrací současný svět, se mu rozplývá v problém najít správnou rovnováhu, syntézu dvou buržoazních myšlenek. A tak jen díky své mazanosti objevuje tento šikovný chlapík skrytou myšlenku boží, jednotu dvou izolovaných myšlenek, které jsou dvěma izolovanými myšlenkami jen proto, že je pan Proudhon izoloval od praktického života, od současné výroby, která je kombinací skutečností vyjadřovaných těmito myšlenkami. Místo velikého dějinného pohybu, který se rodí z konfliktu mezi dříve nabytými výrobními silami lidí a mezi jejich společenskými vztahy, které už těmito výrobním silám neodpovídají; místo strašlivých válek, které se připravují mezi různými třídami jednoho národa a mezi různými národy navzájem; místo praktické a násilné akce mas, která jediná bude moci tyto kolize vyřešit - místo tohoto ohromného, dlouhého a složitého pohybu kládě pan Proudhon nechutný pohyb své hlavy. Dějiny tedy dělají mudrci, ti, kdo dovedou odposlouchávat skryté myšlenky boží. Prostý lid už pak jen uplatňuje jejich objevy. — Nyní jistě chápete, proč je pan Proudhon zapřísáhlým nepřítelem jakéhokoli politického hnutí. Pro něho nespočívá řešení aktuálních otázek ve veřejné akci, nýbrž v dialektických veletečích jeho hlavy. Protože pro něho jsou hybnou silou kategorie, není třeba měnit praktický život, aby se změnila kategorie. Právě naopak. Je nutné změnit kategorie a výsledkem toho bude změna skutečné společnosti.

Ve své touze smířit rozpory se pan Proudhon vůbec neptá, zda není třeba zvrátit sám základ těchto rozporů. Ve všem se podobá doktrinářskému politikovi, který si přeje, aby jak král, tak i dolní i horní sněmovna byli nedílnými součástmi společenského života, věčnými kategoriemi. Hledá pouze novou formuli, aby zjednal rovnováhu mezi těmito mocemi, jejichž rovnováha spočívá právě ve skutečném pohybu, při němž je jedna z těchto mocí hned vítězem, hned otrokem druhé. Tak se stalo, že se v 18. století spousta průměrných mozků zabývala hledáním správné formule, jak zjednat rovnováhu mezi společenskými stavy, mezi šlechtou, králem, sněmovnami atd., a jednoho dne tu nebyl ani král, ani parlament, ani šlechta.

Pravou rovnováhou v tomto antagonismu byl zvrát všech společenských vztahů, které byly základnou těchto feudálních institucí a jejich antagonismu.

Protože pan Proudhon staví na jednu stranu věčné ideje, kategorie čistého rozumu, a na druhou stranu lidi a jejich praktický život, který je podle něho aplikací těchto kategorií, setkáte se u něho od začátku s dualismem života a idejí, duše a těla, dualismem, který se opakuje v nejrůznějších formách. Nyní vidíte, že tento antagonismus je jenom neschopnost pana Proudhona pochopit světský původ a světské dějiny, kategorií, které povyšuje na bohy.

Můj dopis už je příliš dlouhý, než abych se ještě rozepisoval o směšných výtkách, které Proudhon pronáší na adresu komunismu. Prozatím snad se mnou budete souhlasit, že člověk, který nepochopil současný stav společnosti, nemůže tím spíš pochopit ani hnutí, které chce tento stav zvrátit, ani literární projevy tohoto revolučního hnutí.

Jediný bod, ve kterém s panem Proudhonem naprosto souhlasím, je jeho odpor k socialistické sentimentalitě. Už dávno před ním jsem si nadělal mnoho zlé krve tím, že jsem se vysmíval tupohlavému, sentimentálnímu, utopickému socialismu. Ale nedělá si pan Proudhon prapodivné iluze, když staví svou maloměšťáckou sentimentalitu - mám na mysli jeho deklamace o rodinném životě, manželské lásce a všechny ty banality - proti socialistické sentimentalitě, která je například u Fouriera mnohem hlubší než domýšlivá povrchnost našeho dobrého Proudhona? Sám tak dobře cítí nicotnost; svých

důvodů, svou naprostou neschopnost mluvit; o těchto věcech, že se ho zmocňuje zuřivost, rozčilení, irae hominis probi*, že prská, nadává, žaluje a obviňuje, svolává hromy a blesky, bije se v prsa a holedbá se před bohem i lidmi, že nemá nic společného se socialistickými hanebnostmi! Nekritizuje socialistickou sentimentalitu nebo to, co za sentimentalitu považuje. Jako světec, jako papež exkomunikuje bídné hříšníky a pěje chválu na maloburžoazii a ubohé cituplné, patriarchální iluze o domácím krbu. A to není náhoda. Pan Proudhon je od hlavy k patě filosofem, ekonomem maloburžoazie.

V pokročilé společnosti se *maloburžoazie* v důsledku svého postavení stává na jedné straně socialistou, na druhé straně ekonomem, tj. je oslněn nádherou vysoké buržoazie a má soucit s utrpením lidu. Je zároveň buržoazie i lid. V hloubi své duše je hrdý na to, že je nestranný, že našel správnou rovnováhu, která si namlouvá, že není obyčejnou zlatou střední cestou. Takový maloburžoazie povyšuje *rozpor* na boha, protože rozpor je základem jeho bytosti. Maloburžoazie není nic jiného než fungující ztělesněný společenský rozpor. To, čím je v praxi, musí ospravedlnit teorií, a pan Proudhon má tu zásluhu, že je vědeckým mluvčím francouzské maloburžoazie, což je skutečná zásluha, protože maloburžoazie bude neoddělitelnou součástí všech nadcházejících sociálních revolucí.

Byl bych Vám rád současně s tímto dopisem poslat svou knihu o politické ekonomii^[*2], dosud se mi však nepodařilo toto dílo ani kritiku německých filosofů a socialistů**, o níž jsem s Vámi hovořil v Bruselu, vydat tiskem. Nikdy byste nevěřil, na jaké obtíže naráží takové uveřejnění v Německu jednak ze strany policie, jednak ze strany vydavatelů, kteří jsou zaujatými stoupenci všech těch směrů, proti nimž útočím. A pokud jde o naši vlastní stranu, nejenže je chudá, ale velká část německé komunistické strany se na mne zlobí, protože se stavím proti jejím utopím a deklamacím...

Váš oddaný

Karel Marx

P. S. Jistě se budete ptát, proč Vám píšu špatnou franštinou místo dobrou němčinou. Je to proto, že jde o francouzského autora.

Byl bych Vám velmi vděčný, kdybyste mě nenechal dlouho čekat na odpověď, abych věděl, zdali jste mi pod tou skořápkou mé barbarské franštiny porozuměl.

Poprvé otištěno francouzsky v knize
„M. M. Stasjulevič i jeho sovremenniki
v ich perepiske“, sv. III, Petrohrad, 1912

Podle textu knihy
Přeloženo z francouzštiny

* spravedlivé rozhořčení

** Politické ekonomii

- [*1] Pavel Vasiljevič Anněnkov napsal Marxovi 1. listopadu 1846 o Proudhonově knize „Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère“: „Je vous avoue que le plan même de l'ouvrage me paraît plutôt un jeu d'esprit, auquel on a montré un coin de la philosophie allemande, qu'une chose produite naturellement par le sujet et les nécessités de son développement logique.“ („Přiznám se Vám, že sám plán díla mi připadá spíš jako duchaplná hříčka člověka, jemuž se podařilo nahlédnout trošku do německé filosofie, než jako věc přirozeně daná tématem a potřebami jeho logického rozvíjení.“)
- [*2] Jde o připravovanou Marxovu práci „Kritika politiky a politické ekonomie“